

Var Erik af Pommerns kongemagt arvelig?

AF
MARKUS HEDEMANN

I det tidlige efterår 1434 anklagede svenske rigsråder kong Erik for at have gjort riget arveligt og frataget dem deres frie valg.¹ Ved kong Eriks afsættelse i Danmark i 1439 var anklagen for at have indført arvelighed med henblik på Eriks fætter Bugislav som efterfølger tillige et væsentligt element i de danske rigsrådernes retfærdiggørelse af deres handling.² Både de svenske og de danske udsagn er naturligvis propagandistiske; men derfor behøver de ikke at være forkerte. Nærværende artikel vil argumentere for, at den kongemagt, der blev institutionaliseret i Kalmar 13.-20. juli 1397, havde et umiskendeligt dynastisk arvelighedselement i sig, at arveligheden kom til udtryk i det såkaldte unionsbrev, og at dette brev også af den grund må betragtes som bærer af kongelig snarere end rigsrådsaristokratisk ideologi. Således går der en lige linje fra unionsbrevet til kong Eriks syn på kongemagten som arvelig, hvilket kom konkret til udtryk i forsøget på at indsætte fætteren Bugislav som efterfølger og i kampen mod de schauenburgske holstenerne om Slesvig.

Kalmar 1397

I artiklen „Unionsbrevets kongelige program og krigen om Slesvig“ fra 2011 har jeg tidligere vist, at det ikke giver mening at opfatte kroningsbrevet og unionsbrevet fra 1397 som modsætninger, men at det sidste snarere var en udbygning af det første, og at det således umuligt

¹ *Hanserecessen*, II:1 nr. 389 s. 305: „Hirentjegen heft he bebunden dat rike to ewichlikeme eegendom in deme, dat he dat rike dat em was bevolen in truwen, unde he was darto gekoren unde nicht med erfrechte ...“.

² Anna Hude (udg.): *Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark*, København 1897, s. 3: „Swaa antwordede han thoch bort omot theris wylie alle righens slot till forneffinde hertugh Buggislauffs hand, upa thet at han jo swo met macht schulde threnghe honom her in i righene koning at bliue effter hans dødh“. Og s. 9: „... alle righens slot thøm haue I antwordet ... oc jo sønnerlighen hertugh Buggislauff herre oc koning swo at wordhe, som I oc aff oss tiit oc offte begereth haue, umot guth, ethert oc wort rigis ære, ret oc skel“. Og s. 16 f.: „Item wes he uns uterliken anseende to Werdingenborch unde begherde, dat wii hertoch Bugslaue wolden entfanghen tho eme heren unde koninghe, dar wii eme hochliken umme beden, dat he uns des vordroghe, wente uns dat nene wis myt gelike unde myt eren to donde stunde, dat wii so van eme vrygboren ryke scholden en erfrike maken ...“.

kunne være udtryk for en aristokratisk opposition.³ Det er ubestrideligt, at unionsbrevet i sin originale form ikke kan karakteriseres som retsgyldigt, men det diskvalificerer det ikke som bærer af en kongelig, dynastisk ideologi. I sin berømte disputats fra 1934 lancerede Erik Lönnroth ideen om, at kroningsbrevet og unionsbrevet repræsenterer hver deres politiske princip, „regimen regale“ for kroningsbrevets vedkommende og „regimen politicum“ for unionsbrevets, men denne tese er dermed faldet. Jeg skal her ikke gå yderligere i detaljer, men dog nævne, at hovedargumentet for, at de to breve ideologisk set er to sider af samme sag, var og er, at kong Erik den 11. september 1425 på højdepunktet af sin magt – 28. juni 1424 var han af kong Sigismund blevet tildømt Slesvig i Ofen, og derefter havde han gennemført en pilgrimsrejse til Jerusalem – lod udfærdige en nøjagtig vidisse af unionsbrevet, hvilket ikke passer videre godt til tanken om unionsbrevet som udtryk for et rigsrådsaristokratisk program, der led nederlag i 1397. På de mange, der mener, at kong Eriks regimente udelukkende baseredes på kroningsbrevet, må det vel gøre et vist indtryk, at det netop ikke var kroningsbrevet, der vidimeredes 11. september 1425, men derimod unionsbrevet. Man kan dermed ikke hævde, at Kalmarunionen så at sige er født ud af en indre splittelse imellem kongemagt og aristokrati, hvilket støttes af en norsk ph.d-afhandling fra 2012⁴ og en fransk monografi om Kalmarunionens indstiftelse fra 2014.⁵

I artiklen fra 2011 har jeg yderligere argumenteret for, at Danmarks og Sveriges valgforfatninger ikke stod i modsætning til dronning Margretes og senere kong Eriks autokratiske kongemagt. Nærværende artikel vil udbygge dette synspunkt med en argumentation for, at dronning Margrete med unionsbrevet formulerede en arvelighed til riger-

³ Markus Hedemann: „Unionsbrevets kongelige program og krigen om Slesvig“, i *Scandia*, 77:2 (2011), s. 38-71.

⁴ Frode Hervik: *Nordisk politikk og europeiske ideer. En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282-1439*, Bergen 2012, s. 258: „I sum er definisjonene av regimen regale og regimen politicum så forskjellige, slik de er fremført av både middelalderforfattere og moderne forskere, at de snarere kan skape forvirring enn å opptre som en sentral distinksjon ... Ettersom definisjonen av regimen regale og regimen politicum varierte i middelalderen, og for såvidt fremdeles gjør det, er det også av denne grunn vanskelig å operere med en idépolitisk front mellom disse begrepene som uttrykk for to motstående styresett på 1300-tallet“.

⁵ Raphaëlle Schott: „La lettre d’union du 20 juillet 1397, Acte fondateur du premier Riksråd nordique“, i Auður Magnúsdóttir m.fl. (red.): *Det våras för medeltiden, vänbok til Thomas Lindkvist*, Göteborg 2014, s. 295: „Au terme de cette étude des signataires de la Lettre d’union, nous pouvons nous avancer sans trop de risque d’erreur: les participants ne pouvaient former un «parti» anti-monarchique, tant ils étaient et restèrent impliqués dans le service royal“.

Dynastisk idyl: Dronning Margrete præsenterer den purreunge kong Erik for Viborg landsting. Skulptur udført af Axel Poulsen 1965.

ne, som kom til at præge kong Eriks opfattelse af sin kongemagt, også selv om Danmark og Sverige principielt forblev valgkongedømmer. Eftersom betegnelsen „unionsbrev“ i særlig grad er forbundet med den gamle opfattelse af begivenhederne i 1397 som præget af en splittelse imellem „regimen regale“ og „regimen politicum“, og eftersom brevet ikke udtrykker nogen form for union – „Kalmarunionen“ er en senere tids betegnelse⁶ – men en forbindelse imellem tre forskellige riger i det, man med rimelighed kan kalde for en middelalderlig konglomeratstat, skal unionsbrevet herefter benævnes *1397-brevet*.

I 1397-brevet optræder følgende bestemmelse for dronning Margretes testamente: [Margrete må] „et mughelicht testament at gøra efter sich oc thet at holde thoc suo at landen oc slotten komme igen frii oc wmbuoren til koningen nar hun dør, wtan suo mange pæninge oc gotz som hwn mughelica bort giffuer ...“.⁷ Lönnroth forklarer bestemmelsen med, at efter Margretes død „skola land och slott återgå till konungen, dvs. riket som rättssubjekt [...]. Unionsbrevet omöjliggör pa-

⁶ Jf. Oliver Auge: „Ein Integrationsmodell des Nordens? Das Beispiel der Kalmarer Union“, i *Konstanzer Arbeitskreis*, Bd. 63, 2005, s. 521.

⁷ *Diplomatarium Danicum*, 4. rk., VI, nr. 345, s. 282, l. 11-13.

trimonial förfogandarätt över länen“.⁸ Hvad det sidste angår, må man sige, at den patrimoniale arveladerret vel ikke var aktuel for Margretes vedkommende i betragtning af hendes køn, hvorfor Lönnroth her i nogen grad løber åbne døre ind. Hvad det første angår, har Lönnroth muligvis ret i sin tolkning ud fra en overordnet betragtning; men hvad betyder ækvivalensen imellem kongen og riget som retssubjekt? Man må forstå Lönnroth således, at kongen er udtryk for riget (må nødvendigvis være = rigerne), og det må for Lönnroth betyde, at lande og slotte går tilbage til rigerne. Betyder dette så på sin side, at den testamentariske bestemmelse i virkeligheden ikke er rettet imod kong Eriks overtagelse af lande og slotte, dvs. de facto rigerne, efter Margretes død, men derimod udelukkende et abstrakt kongsemne som indbegrebet af riget (rigerne) som retssubjekt? Dette forekommer umuligt: I så fald bliver den testamentariske bestemmelse meningsløs, i og med den i givet fald ville have været unødvendig at anføre. Eller sagt på en anden måde: Hvis slotte og lande automatisk faldt tilbage til kongen efter dronning Margretes død, ville der vel ikke have været nogen grund til at anføre, at de skulle komme frie og upåtalte til kongen. Bestemmelsen om overtagelse af lande og slotte efter Margretes død kan ikke relatere til andre end kong Erik, og at han som sådan kunne repræsentere riget (rigerne) som retssubjekt, ændrer ikke ved den arveret, han ved bestemmelsen blev til del, snarere tværtimod må man vel sige.

Der synes at være en uklarhed mht., hvorvidt „slotte og lande“ begrænser sig til de slotte og lande, der er omfattet af Margretes morgengave og arv i Norge og Sverige, som omtales forud for den testamentariske bestemmelse, eller om der hermed menes slotte og lande i rigerne som sådan. At dette sidste imidlertid synes at være tilfældet, fremgår af, at Margrete ikke ganske havde sluppet tøjlerne i 1397 – tværtimod! – og den kort efter følgende sentens om, at Margrete frem til sin død skal hjælpes til at beskytte og skærme de foranstaltninger, hun har foretaget i alle tre riger mht. forleneringer og dotationer, taler sit tydelige sprog om kontrol med de slotte og lande, der lå uden for hendes morgengave og arv, hvilket på sin side understøtter, at når det hedder, at slotte og lande skal komme frie og upåtalte til kongen efter Margretes død, drejer det sig således om alle tre rigers slotte og lande.⁹

⁸ Erik Lönnroth: *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457*, Göteborg 1934, s. 50 ff.

⁹ *Diplomatarium Danicum*, 4. rk., VI, nr. 345, s. 282, l. 16 ff.: „ ... oc huat hwn hafuer alle redho til foren fran sich antwortheit eller gifuet eller bort guld et eller lent i thisse thry koningxrike i gudz hedher oc henne wene oc thienere, at thet oc blifuer stadicht oc fast efter ty som thet er giort, oc at koningen oc rikesens men i thisse thry koningxrike hielpe henne thetta forscrefne at besidia oc

Lönnroth skriver, at 1397-brevet er en afvisning af „det juridiska arveriket, det gudomliga dominiets automatiska övergang från konung till konung“. ¹⁰ Hertil må man imidlertid indvende, at 1397-brevet og herunder 1397-brevets testamentariske bestemmelse er kulminationen på en lang politisk proces kendetegnet ved dronning Margretes gradvise forøgelse af sin magt for sig selv, for Oluf og sidenhen for Erik, uden Margrete på nogen måde kunne gøre brug af automatiske procedurer, men derimod måtte kæmpe sig frem fra position til position: Olufs håndfæstning i 1376, der i sig selv var en sejr, for så vidt som det lykkedes at få afværget det mecklenburgske krav på den danske trone, men som indeholdt en begrænsning på kongemagtens udfoldelse, som Margrete i den svære situation måtte gå ind på; hendes egen aldeles u-automatiske antagelse til Danmarks, Sveriges og Norges fuldmægtige frue og formynder 1387-89; krigen mod Albrecht; antagelsen af kong Erik til norsk konge i 1389 og konge af Danmark og Sverige i 1396 uden udstedelse af en håndfæstning i den forbindelse og skriftfæstningen af jordreduktionsprogrammet i Danmark og Sverige 1396. 1397-brevet var en konstitutionel nydannelse, hvorfor det på ingen måde ville give mening at gå ud fra en automatik i arvegangen til de tre riger under et, idet en sådan arvegang ganske enkelt ikke var blevet praktiseret før. Man kan dermed ikke fastholde, at den testamentariske bestemmelse skulle være en afvisning af kong Eriks arveret til lande og slotte. Når der står, at slotte og lande skulle komme frit og upåtalet til kongen, betød det hverken mere eller mindre, end at kong Erik overtog kontrollen med samtlige slotte og lande i de tre riger ved Margretes død, hvormed han de facto arvede rigerne.

Derfor må man for 1397-brevets testamentariske bestemmelses vedkommende hævde, at den tilføjer et afgørende moment til det monarki, som kong Erik var udset til at overtage, nemlig arveligheden. Den testamentariske bestemmelse føjer sig således naturligt ind i 1397-brevets og kroningsbrevets øvrige bestemmelser, som samlet set betegner en magtforøgelse og -sikring. Aksel E. Christensen ser en modsætning imellem 1397-brevet og kroningsbrevet, idet han udelukkende opfatter sidstnævnte som det juridiske grundlag for kong Eriks adkomst til lande og slotte efter Margretes død. ¹¹ Og det er rigtigt, at lenshol-

beholde oc beskyrme oc werghe oc at heynæ i goth tro i henne lifdaghe wtan arct, om thet nødh gørs“.

¹⁰ Lönnroth 1934, s. 47.

¹¹ Hedemann 2011, s. 46. Jf. *Diplomatarium Danicum*, 4. rk., VI, nr. 344, s. 277, l. 12-17: „Oc om slot feste land oc læn oc om om al stykke e huat thet helzt heder eller ær som fornempde wor herræ koning Eric oc hans modher modher-søster wor nadighe frwe drotning Margarete oss til trot hafue oc en hær efter til tro ther wilghe wi oc alle aff thisse fornempde rike suo widher göra bothe j

derne i kroningsbrevet udtrykte troskab over for kong Erik også ud over dronning Margretes død, hvilket var beregnet på at sikre en gnidningsfri overgang til sin tid. Men der er ikke tale om en ideologisk modsætning til 1397-brevet. Tværtimod supplerer 1397-brevet og kroningsbrevet hinanden fortrinligt, og tilsammen tegner de et klart billede af den arvelighed til Danmark og Sverige, der ved mødet i Kalmar 13.-20. juli blev fastsat, og som næppe kan have mødt den store modstand.

Danmark og Sverige var i praksis blevet arvemonarkier. Var Danmarks og Sveriges status som valgekongedømmer dermed afskaffet? På ingen måde. Det er et faktum, at den tiltagende magt koncentreret i Margretes hænder skyldtes de valghandlinger, der gjorde hende til rigets fuldmægtige frue og formynder i 1387, og de valghandlinger, der gjorde kong Erik til Danmarks og Sveriges konge i 1396, hvortil jordinddragelsesprogrammet kan tilføjes.¹² 1397-brevet gør heller ikke nogen hemmelighed ud af, at kong Erik var blevet valgt til konge. Formelt set forblev Danmark og Sverige valgriger, hvilket kong Erik, som vi skal se for Danmarks vedkommende, benyttede i sin juridiske kamp mod holstenerne om Slesvig. Dette ændrer imidlertid ikke ved, at kong Erik i 1397 blev sikret en arveret til lande og slotte, dvs. de facto til rigerne. Spørgsmålet er dermed ikke, om Eriks adkomst til rigerne kom til at grunde sig på arveret eller valgret. Forløbet frem til og med 1397 godtgør, at adkomsten grundede sig på begge dele. Men det afgørende for valgretten er naturligvis, hvornår en konge vælges. Skete det som i kong Eriks tilfælde lang tid før hans forgængers død, er der tale om et dynastisk træk, som ikke just signalerer et reelt, frit valg imellem forskellige kongsemner. I princippet var Danmark og Sverige således stadigvæk valgmonarkier, men med 1397-brevet blev arveretten til disse riger i praksis anerkendt, for så vidt som man kunne udvælges til arving af disse, og for så vidt som den endnu levende monark fik det afgørende ord, hvad successionen angik.

For samtiden var der ikke tvivl om realiteterne. Således skriver engelske gesandter, der i 1402 var udsendt til Danmark i forbindelse med forhandlinger om ægteskab imellem kong Erik og den engelske konge Henry 4.s datter Filippa, at dronning Margrete trak sig tilbage, „for at den nuværende kong Erik skulle vælges, han, som ellers, hvis hans moder ikke levede, med grund i den almindelige ret ville succedere i

thorrræ lifuende liif oc suo efter thorrræ døth som the haffue oss til trot oc æn hær efter til tro oc som wi wilghe suare oc wæræ bekende bothe for Gudh oc men“.

¹² Kristian Erslev: *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*, København 1882, s. 195 ff.

Danmarks rige, idet skikken at vælge bortfaldt¹³. Ganske vist kan man ikke tage beretningens ord til indtægt for et fuldkommen identisk syn på successionen i Sverige, til hvis adkomst valgretten fremhæves, dog således at de nærmeste kongelige efterfølgere blev foretrukket. Det betyder imidlertid ikke, at der ifølge de engelske udsendinge skulle foretages et valg i Sverige efter Margretes død, eftersom de understreger, at Erik allerede var valgt. De engelske udsendinge kan ikke have været fremmede over for arverettens realiteter på bekostning af valgretten også for Sveriges vedkommende, hvilket fremgår af beskrivelsen af Margretes valg til dronning af Sverige. Dette valg skyldtes ifølge beretningen nok så meget, at hun var Olufs mor, dvs. den nærmeste slægtning til at succedere i Sverige ifølge det berømte *senatus consultum tertullianum*, hvormed hun havde succederet i Norge, dvs. hun kunne succedere med blodets ret under udeladelse af valg.¹⁴

Med de nødvendige forbehold synes de engelske udsendinges beretning at ramme den forfatningsmæssige situation i Danmark, Sverige og Norge i 1402 ret præcist. Når man således ser på, hvad der faktisk skete efter Margretes død, svarede situationen nøje til 1397-brevets testamentariske bestemmelse: Kong Erik overtog gnidningsløst rigerne som en faktisk arv efter Margrete. Det må have gjort et temmelig stort indtryk på samtiden, at overtagelsen forløb uden krise eller krig, og arvelighedselementet kan umuligt have været upopulært i den forbindelse. Kong Erik skulle blive den eneste nogensinde, der gnidningsløst overtog Danmarks, Sveriges og Norges troner på én gang efter sin forgængers død. At arveligheden var indlejret i kong Eriks kongemagt, passer med hans syn på sin magt som nærmest absolutistisk. Således skal nævnes et udsagn fra 1409 under forhandlinger med den holstenske fjende i Kolding i anledning af den nyligt udbrudte konflikt om Slesvig. På et tidspunkt havde kong Erik anklaget grev Heinrich og dennes svigerinde, hertuginde Elisabeth af Slesvig for fredsbrud. Grev Heinrich svarede da, at han ville stå til rette for et kollegium af bisper, riddere og væbnere fra begge sider. Kong Erik nægtede at gå med til noget sådant og svarede: „Eftersom han var konge over Danmark, ef-

¹³ *Diplomatarium Danicum*, <http://diplomatarium.dk/dokument/14020725004> (28.11.2017): „ut Ericus rex modernus eligeretur/ qui alias si mater sua non uiueret\ de iure communi succederet in regno Dacie/ cessante huiusmodi iure eligendi“.

¹⁴ Smst.: „et ipsa electa fuit libere in ipsius regni reginam tamquam proximior/ in uim dicti senatus. consulti [Corpus Iuris Ciuilis, Institutiones III 3; jf. smst. Digesta, XXXVIII, 17; Codex, VI, 56]. et ex ui consuetudinis predictae/ quia filius suus Olauus fuit proximior ad succedendum in ipso regno iure sanguinis/ cessante iure eligendi/ et sic ipsa domina Margareta. deuenit ad regnum Swecie/ firmissimo/ ac legitimo iure“.

tersom hertugdømmet er under ham, og eftersom greven havde hyldet ham, kunne han (greven) ikke anklage hans (Eriks) undersåtter for noget undtagen for hans (Eriks) riges råd, fordi han har ingen herre over sig uden Gud og paven, da han er en fri konge“.15

Naturligvis er det elementær kildekritik at forholde sig skeptisk over for kong Eriks udsagn. Det skal for en ordens skyld understreges, at kongens svar ikke beviser noget som helst, mindst af alt at Slesvig hørte til Danmarks rige.¹⁶ Vi har heller ikke hørt noget om, at grev Heinrich skulle have hyldet kong Erik, selv om det påstås. Men der kan næppe være tvivl om, at kong Eriks svar – om han nu rent faktisk også har svaret lige præcis sådan eller ej – afspejler en absolutistisk kongelig selvforståelse, som er i ideologisk tråd med en opfattelse af rigerne som arvelige.

Bugislav

Det vigtigste for en dynastisk kongemagt er arvefølgen. Ved kroningen i 1397 og med 1397-brevets bestemmelser var arvefølgen fra Margrete til Erik sikret, men 1397-brevet tog desuden højde for situationen efter Eriks død: Da skulle en af hans sønner vælges, og var der flere børn, skulle de forsynes med passende herskab. Det er dog bemærkelsesværdigt, at verbet dø eller substantivet død ikke optræder, men at disse omskrives. I indledningen til valgproceduren hedder det således, at kongevalget skal foretages efter denne konges „livdage“ og lidt senere, for det tilfældes skyld, at kongen ikke satte legitime børn i verden, hedder det, at kunne kongen „fracfalde“ barnløs,¹⁷ da skulle rigernes råder træde sammen og vælge den, „Gud giver dem i nåde“, efter deres bedste samvittighed og ud fra, hvem der syntes dem nyttigst for rigerne. De to valg ligger principielt efter kongens død, men især for det

¹⁵ *Diplomatarium Danicum*, <http://diplomatarium.dk/dokument/14099999035> (28.11.2017): „Tha swaræthæ myn hærræ koning sa at han wor en koning yuer Danmark och hærtigriket ær vnder hanom och och greuen hafthæ hyllet hanom, at hwat skyldingh han hafthæ til sine vndersatte och til sine mæn hanom vnder æi at skyldæ thøm vdæn fore hans righens raadh, forthy at han hauer ængen hærræ yuer sigh vdæn gwðh och pauen på thæn hælghæ kirkæ wegnæ, forthy at han ær en fry koning“.

¹⁶ Esben Albrechtsen: ”Var Sønderjylland i middelalderen en del af Danmarks rige?“, i *Historisk Tidsskrift*, 1988, s. 15, nt. 42. For Albrechtsen fører dette til Erslevs „kritisable slutning, at Sønderjylland var en del af kongeriget (Dronning Margrethe, s. 397)“. Albrechtsen kan have ret i det kritisable ved uden videre at se Sønderjylland/Slesvig som en del af Danmarks rige på grundlag af kong Eriks udsagn; det står imidlertid fast, at Erik havde den opfattelse, og at dette var en af hans kongemagts ideologiske grundpiller.

¹⁷ *Diplomatarium Danicum*, 4. rk., VI, nr. 345, s. 280, l. 4-13: „Sidhan efter thenne koningxens lifdaghæ scal en koning ouer al thry riken welæes oc takes

tilfældes skyld, at kongen skulle dø barnløs, bliver teksten noget uklar. Vendingen „kan oc koningen barnløs frafalle“ behøver ikke at betyde, at kongens barnløshed først skal konstateres efter kongens død, hvorefter man kan skride til valghandlingen. Her må man pege på det elementære forhold, at kong Erik selv netop var blevet valgt og hyldet i Danmark og Sverige i 1396 med den efterfølgende kroning i 1397 i en situation, hvor den, han skulle „efterfølge“, var spillevende, hvorfor kongevalget, som det kommer til udtryk i 1397-brevet, snarere har været knyttet sammen med en forestilling om den til enhver tid siddende monarks promovning af sin efterfølger end en uafhængig valghandling ved rigsråderne efter kongens død. Dette er afgørende i forhold til at opretholde en valgrige-forfatning parallelt med en dynastisk arvefølge. Hvad angår vendingen „den dem Gud giver til nåde“, er det selvfølgelig klart, at en påkaldelse af Gud ikke ligefrem var usædvanlig i 1397-brevets samtid, og vendingen kan umiddelbart forstås som et lidt overflødigt udtryk for, at rigsråderne skulle vælge kongen, hvem det så end måtte blive. Men vendingen sigter tillige til en situation, hvor rigsråderne snarere skulle stadfæste end foretage et valg, hvilket på sin side understreger, at 1397-brevets bestemmelser for kongevalg ubesværet kunne tolkes til fordel kong Eriks ønske om at udpege en efterfølger. Dermed er det berettiget at sige, at 1397-brevets bestemmelser for kongevalg, netop fordi de ikke var særlig specifikke, havde et dynastisk præg, fordi de helt konkret afspejlede den måde, hvorpå kong Erik fik overdraget kongemagten, og sikrede hans muligheder for selv at udpege sin efterfølger til sin tid.

Filippas livgeding

I 1406 blev kong Erik gift med den engelske kongedatter Filippa. Hun skulle blive Erik en værdifuld støtte, men den altafgørende arving til tronen lykkedes det ikke Erik og Filippa at producere. Senest i 1416 er der således vidnesbyrd om, at Erik forsøgte at indsætte sin pommerske fætter Bugislav som sin efterfølger. Det drejer sig om seks frelsebreve, hvorved brevmodtagerne, hovedparten formodentlig svenskere, blev indrømmet skattefrihed for deres gods som følge af ydet militærtjeneste, utvivlsomt i forbindelse med kampen om Slesvig.¹⁸ I indledningen hedder det, at brevmodtagerens gods er blevet skattefrit for troskab og tjeneste, som brevviseren har udvist over for kong Erik, og som han vil komme til at udvise over for dronning Filippa og Eriks pommer-

... .Kan oc koningen barnløs frafalle ... at tha rikesens radhgeuere oc men en annen welæ oc takæ, then thom gudh gifuer til nadhe etc.“.

¹⁸ *Gammeldanske Diplomer*, II:1, 1411-1417 (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab), København 1968, s. 157 ff.

ske fætter Bugislav (som ganske vist ikke er nævnt med navn, men hvis identitet der ikke kan være tvivl om), i fald Filippa og Erik ikke selv efterlod sig nogen børn.¹⁹ Fra 1420'erne er Bugislav fast inventar i adelsbreve og købstadsprivilegier. I særlig grad bekræftes planerne om Bugislav som tronfølger af omordningen af dronning Filippas livgeding 30. juni 1420, som derfor skal analyseres nærmere i det følgende.²⁰

Kong Erik stod over for felttoget til Femern, som han øjensynligt deltog personligt i, og risikoen for at afgå ved døden ved den lejlighed har vel været medvirkende årsag til, at han ville sikre boet. Som indledning til selve omordningen hedder det ganske uforblommet, at, eftersom slotte og len i „fornævnte vore riger“ er kommet til de dér residerende embedsmænd, at de, dvs. slotte og len, frit og upåtalet i tilfælde af kongens død skulle overdrages dronning Filippa på hertug Bugislavs (kong Eriks onkel) søns vegne (eller på vegne af den nærmeste af kong Eriks fædrene slægt, i fald Bugislav skulle dø), som størstedelen af rigernes råd skulle vælge, og eftersom det nuværende livgeding er uhensigtsmæssigt for dronning Filippa, da skulle det omordnes.²¹ Med denne indledning for øje må man i den grad sige, at rigerne fremstår arvelige, om end deres principielle status som valgriger ikke er krænket. Man bemærker dertil, at ikke alle rigsråder skal vælge den nye konge, men flertallet, hvilket jo lettede opgaven at få dem til at vælge den ønskede efterfølger. Arveligheden fremgår næsten mere uforblommet af det bekræftelsesbrev på omordningen, Filippa udsted-

¹⁹ „Wy Erik ... kungøre at for troscap oc thieniste som thenne breffuisere ... righet oc oss her till giort hauver oc oss och wore kære hwsfrwæ drotning Phillippe etc. oc wor fadherbrothers hertug Bugislaffs aff Pomerer ækte son vm icke siælfue barn effter oss lade her effter trolighe gøre scall swa lunge han leffuer“.

²⁰ Esben Albrechtsen: *Fællesskabet bliver til 1380-1536 (Danmark-Norge 1380-1814)*, bd. 1), Oslo/København, 1997, s. 172.

²¹ *Svenskt Diplomatarium*, <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/19511.pdf> (28.11.2017): „efter thet att wore slott och lhän i for:de wore rige äre swo i tro och upa lofuen wore embitzmen, som them i wara hafue, anthworthe the att the skulle frij och vbevorne igen antwordes wor kære hwsfrue drotningh Phillippe till troo handh vpa vor faderbrothers hertigh Buggislav af Pomern echta sons weyne och til hans behoff, om oss något atkome, så att wi afginge och döthe blefue for wy them igen kräfte och finge eller vpa en annars wägne af wor fäterne slächt, som gripen förer, ther meste delen af these riges radh korethe och utkeste sikh till konungh, epter oss och epter for:de wor faderbroders son, om bothe han och wij tillforene afginge och döthe blefue, swo och effter thet att for:ne wor kære hwsfrues lifgedingh, swo som är Näsbyhowet slått medh the lhän, som ther till ligge, och Ottens i Fruru [dvs: Fiun] och örebroo slått och by medh the län ther tilligge i Swerige, och Romerike i Norige äre witthe[r]le belegen och henne ther medh noget swo ubeleyen“.

te ligeledes 30. juni 1420.²² Heri specificeres det, at hun skulle overtage rigets lande og slotte i tilfælde af at Erik døde før Bugislav var blevet myndig. Når Bugislav var blevet myndig, skulle hun overdrage ham rigernes lande og slotte undtagen sit livgeding; det skulle imidlertid falde tilbage til ham ved hendes død.

Selve omordningen betegnede en forøgelse af Filippas og dermed kong Eriks magt, idet Filippas nye livgeding de facto var nøglen til Sveriges rige. Det drejede sig om Stockholm, Västerås, Uppsala, Närke, Kobberbjerget i Dalarna, Arboga, Tälje, Enköping, Snevringe härad, slottet Almare-Stäket, Laglösköping og Trödje. Det blev bestemt, at Filippa skulle have Sjælland som sit livgeding, indtil hun kunne overtage sit livgeding i Sverige: Når det skete, skulle hun straks overdrage Sjælland til Bugislav eller i tilfælde af hans død til den fra kong Eriks fædrene slægt, som blev taget til konge.

En besynderlighed i tolkningen af omordningen af Filippas livgeding består deri, at den er blevet taget til indtægt for tanken om nordisk enhed. Således skriver Esben Albrechtsen: „I 1420 placeredes [...] hendes livgeding som ét stort samlet område i Sverige. Den bagved liggende tanke må være at når Norden var en enhed, var der ingen begrundelse for at have et upraktisk, tredelt livgeding“.²³ Upraktisk eller ej forekommer et livgeding ligeligt fordelt imellem Nordens tre riger alt andet lige mere i overensstemmelse med tanken om nordisk enhed, og den moderne ide om nordisk enhed synes her at skygge for de politiske realiteter i omordningen af livgedinget: At der var tale om en enorm magtkoncentration i kongens og dronningens hænder og dertil et helt klart dynastisk fremstød til fordel for den absolut u-nordiske, pommerske hertugslægt. Et andet forhold, der nødvendigvis må virke forstyrrende på tanken om nordisk enhed, er, at til trods for omordningens indlysende store konsekvenser for alle tre nordiske riger var det udelukkende danske rigsråder, der beseglede såvel omordningen som dronning Filippas genbrev.²⁴ Mht. valget af kong Eriks efterfølger, om det nu skulle være Bugislav eller en anden af Eriks fædrene slægt i tilfælde af Bugislavs død, har dette valg det til fælles med 1397-brevets bestemmelser (eller mangel på samme), at det ikke blev specificeret, om valget skulle finde sted før eller efter Eriks død. Hverken i det ene eller det andet tilfælde kunne der dog være tvivl om, at kong Eriks fortolkning af valgrige-forfatningen bestod i, at han kunne og skulle udpege sin efterfølger, som „de fleste“ af rigets råder derpå kunne få lov

²² *Svenskt Diplomatarium*, <https://sok.riksarkivet.se/dokument/sdhk/19512.pdf> (28.11.2017).

²³ Esben Albrechtsen 1997, s. 166.

²⁴ Jf. *Regesta Norvegica*, X, s. 62, nr. 53, nt. 4.

at vælge. Man kan derfor konkludere, at 1397-brevets mulighed for at vælge en konge til at arve rigerne med omordningen af Filippas livgeding var blevet videreført og udnyttet fuldt ud.

Kong Erik overlevede togtet til Femern, men der kom aldrig noget pommersk dynasti på Danmarks, Sveriges og Norges trone. Ved det militære nederlag i Slesvig 1431 fik Eriks kongemagt et knæk, som den aldrig skulle komme sig over. Dødskampen blev lang og udviklede sig til en indædt magtkamp imellem kong Erik og hans svenske rigsråder, der med Engelbrekts bondeoprør ikke havde andet valg end at opsigte ham huld og troskab i 1434, og med hans danske rigsråder, der sammen med repræsentanter for de vendiske hansestæder gennemførte freden med de holstenske og hanseatiske fjender i Vordingborg sommeren 1435 – en fred der umuligt kan have behaget kongen. Ganske vist kom det til forlig imellem kong Erik og det svenske rigsråd i Kalmar i august 1436, ved hvilken lejlighed danske og svenske rigsråder forsøgte at etablere en helt ny form for rigsrådsaristokratisk kontrolleret forfatning, som skal behandles nærmere nedenfor. Kong Eriks hovedaktivitet kom imidlertid til at bestå i en sabotering af dette, og magtkampen spidsede til i 1438, da han ved et kup overdrog Fyn til Bugislav.²⁵ Det kongelige kup blev ikke nogen succes. Året efter opsagde det danske rigsråd kong Erik huld og troskab, Eriks nevø Christoffer blev taget til konge, og Bugislav forsvandt ud af historien.

Konflikten om Slesvig og arvelighedsspørgsmålet

Kong Eriks største projekt efter dronning Margretes død 28. oktober 1412 blev forsøget på at inkorporere hertugdømmet Slesvig i Danmarks rige, dels ved sværdet, dels ved pennen. Forsøget kom til at udvikle sig til en næsten titanisk kamp, der i sidste ende kostede kong Erik tronen. En egentlig konflikt var brudt ud allerede i 1409, efter at dronning Margrete og muligvis også kong Erik i 1404 var blevet valgt som værger for hertuginde Elisabeths tre mindreårige sønner, Heinrich, Gerhard og Adolf, efter at deres far, hertug Gerhard, var faldet i Ditmarsken.²⁶ Der kan næppe være tvivl om, at formynderska-

²⁵ Hude (udg.) 1897, nr. 4, s. 17 (de danske rigsrådernes klager) og s. 29 (kong Eriks svar). Kilderne er selvfølgelig stærkt problematiske, men eftersom vi har både det danske rigsråds klage herover og kong Eriks imødegåelse heraf med, at rigsråderne selv havde godkendt overdragelsen af Fyn til Bugislav, må man sige, at vi har to kilder, der er stærkt tendentiøse i hver deres retning, men som ikke desto mindre synes at være enige om, at Bugislav faktisk fik overdraget Fyn.

²⁶ Esben Albrechtsen: „Abelslægten og de schauenburgske hertuger“, i Inge Adriansen m.fl. (red.): *De slesvigske hertuger*, Aabenraa 2005, s. 38 f.

bet fra Margretes (og Eriks) side har været beregnet som første skridt på vejen til en erobring/inkorporering af hertugdømmet, således som Valdemar Atterdags formynderskab for hertug Henriks enke Regitze i sin tid ikke lod nogen tvivl tilbage om intentionerne.²⁷ I en skrivelse fra 19. november 1405 befaler hertuginde Elisabeth kongens friserer at være dronning Margrete lydige eller hvem, hun tilskriver dem at være lydige.²⁸ Skrivelsen er udstedt i Flensborg og er formodentlig et resultat af sideforhandlinger, der førtes samtidig med de forhandlinger, der gav anledning til traktatkomplekset indeholdende freden med „kong“ Albrecht 25. november. I den egentlige fredstraktat garanterer Albrecht, at han vil sidde i venskab med kong Erik af de førskrevne tre riger og af hertugdømmet Slesvig, „konyng Erike vnde to den vorscreuen dren riken vnde to deme hertichrike van Slezewik“. Senere hedder det, at han og hans efterkommere ville overholde en evig fred med kong Erik, hans arvinger og efterkommere og aldrig mere blive fjende af kong Erik eller de tre rigers eller hertugdømmet Slesvigs indbyggere: „dat wy vnde vnse eruen siin vnde bliuen willen vnde scholen in eneme ewigen steden vrede sone vruntscop vnde leue mit deme vorbenomeden hern konyng Erike vnseme oeme vnde synen eruen vnde nakomelingen vnde den vorbenomeden dren riken vnde deme hertichrike van Slezewik vnde eren inwonren vnde nummer des vorbenomeden vses oemes koningh Erikes effte der vorgheschreuen drier rike edder des hertichrikes vorgheschreuen edder erer inwonre vyand werden“.²⁹ Eriks titulatur er temmelig besynderlig, idet han udelukkende betegnes konge. Det interessante i denne sammenhæng er imidlertid, at Eriks kongeværdighed sættes umisforståeligt i forbindelse med hertugdømmet Slesvig. Kong Albrecht havde ikke noget udestående med hertugdømmet, hvorfor der ikke kan være tvivl om, at Albrecht med omtalen af hertugdømmet må have ment, at kong Eriks kongeværdighed var gældende over dette land, og at det var i kraft af dette forhold, han lovede venskab og fred også over for hertugdømmet, og ikke i kraft af en bilagt konflikt med selve hertugdømmet repræsenteret ved enkehertuginde og hendes sønner, som da heller ikke er at finde nogetsteds i traktatkomplekset. Dette er et kraftigt indicium på, at kong Erik må have betragtet sin kongeværdighed

²⁷ Esben Albrechtsen: *Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404*, København 1981, s. 17.

²⁸ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14051119001> (28.11.2017).

²⁹ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14051125002> (28.11.2017). Erslev synes ikke at have hæftet sig ved omtalen af Slesvig, jf. Erslev, *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*, København 1882, s. 376-77.

som omfattende hertugdømmet Slesvig i hvert fald de jure i 1405. Med andre ord et indicium på, at dronning Margrete og kong Erik senest i 1405 havde en officiel politik gående ud på at inkorporere hertugdømmet som et land i Danmarks rige. Eller rettere sagt: Margretes og Eriks ideologi var, at Slesvig slet og ret var et land i Danmark, om man så kaldte det hertugdømme eller ej. Dette synes bestyrket af førnævnte udsagn fra forhandlingerne i Kolding i 1409, hvor Erik påstod, at grev Heinrich havde hyldet ham, og at hertugdømmet var omfattet af hans kongemagt.

I august 1410 kom det til slaget ved Eggebæk, der muligvis ikke var helt den militære katastrofe for den danske side, som holstenerpræsten skriver,³⁰ for så vidt som det 24. marts 1411 lykkedes at fastsætte en ikke mindst i territorial henseende temmelig fordelagtig aftale i Kolding for den danske side.³¹ Et væsentligt element i den forbindelse var, at striden om Slesvig efter en femårig våbenhvile skulle afgøres ved voldgift af 12 voldgiftsmænd. I tilfælde af uenighed skulle sagen gå videre til et mindre voldgiftskollegium, og i tilfælde af, at der heller ikke her kunne findes en løsning, skulle sagen indbringes for den tysk-romerske konge. Et fast element i alle tre stadier var, at sagen skulle afgøres efter dansk ret, „na utwisinge densches rechtes“. Intentionen fra den danske side har næppe været, at man eventuelt ville anerkende, at den holstenske side efter dansk ret blev tilkendt adkomst til hertugdømmet; nej, intentionen har uden tvivl været at sikre et for den danske side gunstigt udfald på forhånd, og indføjelser af betingelsen „na utwisinge densches rechtes“ er i fuld overensstemmelse med den danske opfattelse af hertugdømmet Slesvig som et land i Danmarks rige på linje med Nørrejylland, Fyn, Sjælland osv.

Dagen efter indgåelsen af forliget i Kolding blev der affattet en femårig våbenhvile imellem parterne, som dog ikke synes at have udvekslet dokumenterne med betingelserne for denne våbenhvile.³² Ikke desto mindre lader det til, at en vis fred indfandt sig efter Koldingforliget. Således kunne Margrete og Erik effektuere forligets bestemmelser, og klimaks blev Flensborgs øvrigheds og befolknings hyldning 24. oktober af Margrete og Erik som deres rette herrer.³³

³⁰ Jf. *Holstenerpræstens Krønike* i Anna Hudes oversættelse, København 1903, s. 114 f.

³¹ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14110324001> (28.11.2017), jf. Markus Hedemann: „Ofendommen 28. juni 1424. Politiske forudsætninger og juridisk strategi“, i *Historisk Tidsskrift*, 107:1 (2007), s. 37 ff.

³² Smst. s. 38 nt. 15.

³³ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14121024001> (28.11.2017).

Efter Margretes død fire dage senere måtte kong Erik forlade den slesvigske sag for en tid, ikke mindst for at få den storstilede begravelse af sin fostermoder gennemført.³⁴ Det lader til, at kong Erik lod de to slesvigske leoparder besmykke Margretes gravmonument, hvilket var et nok så sigende varsel for den følgende udvikling.³⁵

Selv om det må have krævet adskillige forretninger at overtage magten efter Margrete, er det bemærkelsesværdigt, så lidt vi hører herom. Det vil med andre ord sige, at den arv, som blev stipuleret i 1397-brevet, uproblematisk blev effektueret. Når man imidlertid tager i betragtning, at hertugdømmet Slesvig af Erik blev betragtet som et dansk land ifølge udsagnene fra 1405 og 1409 samt udsagnet i Kolding-forliget om voldgiften efter dansk ret, må den kongelige logik have været, at arvegangen som beskrevet i 1397-brevet for netop Slesvigs vedkommende ikke var blevet opfyldt. I det lys skal kong Eriks forsøg på at erobre og indlemme Slesvig i Danmarks rige ses. Konflikten om Slesvig blev således for kong Eriks vedkommende en ideologisk kamp for den type kongemagt, der knæsattes i 1397-brevet, hvilket er en medvirkende forklaring på, at konflikten kom til at antage de dimensioner, den gjorde. I den henseende er det oplysende at sammenligne med det relativt halvhjertede forsøg på et korstog til Estland i 1419. Estland ville ikke være et dårligt territorium at få under den danske krone (igen), for så vidt som man dermed kunne udøve en betydelig pression på den hanseatiske handel, de livlandske og de preussiske stæder samt Den tyske Orden, hvorved hele magtbalancen i østersørummet potentielt ville kunne forskubbes i dansk favør. Men der er den væsentlige forskel imellem Estland og Slesvig, at førstnævnte ganske enkelt var blevet afhændet i 1346 og dermed på ingen måde kunne siges at være omfattet af de lande og slotte, som kong Erik skulle arve.³⁶ Estland havde så at sige ikke samme systemiske værdi som Slesvig.

Nyborgdommen 1413

Der gik ikke længe efter Margretes død, før kong Erik vendte tilbage til den slesvigske sag med fuld styrke. Den 26.-29. juli 1413 afholdtes der danehof i Nyborg (danmarkshistoriens sidste), og ved den lejlig-

³⁴ Kristian Erslev: *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning*, København 1901, s. 1 ff.

³⁵ Poul Bredo Grandjean: *Det Danske Rigsvaaben*, København 1926, s. 145.

³⁶ Thomas Riis: „Der polnisch-dänische Vertrag 1419 und die Vormachtstellung im Ostseegebiet“, i Thomas Riis (red.): *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes I*, Odense 1995, s. 71-74; Mikael K. Hansen: „Die Kalmarer Union und der Deutsche Orden 1410-1423: Die Estlandfrage“, i *Forschungen zur Baltischen Geschichte*, 4, 2009, s. 13.

hed gennemtrumfede kong Erik en dom afsagt af roskildebispens Peder Jensen (Lodehat), der måske ikke så mærkeligt efterkom Eriks påstand og tildømte ham hertugdømmet Slesvig.³⁷ Gennemførelsen af dommen må siges at have været lidt af et kup i forhold til Koldingforliget, ifølge hvilket en voldgiftsdom først skulle afsiges i 1416.

Anledningen til dommen gav hertug Heinrich af Lüneburg, bror til enkehertuginde Elisabeth, hvem det var lykkedes at blive værge for sine tre faderløse nevøer. Han anmodede kong Erik om forlening med hertugdømmet Slesvig på sine protegésers vegne, for at de kunne blive lensmænd, som også deres far, hr. Gerhard, havde været. Hertil svarede kong Erik slet og ret (og i lodret modstrid med kendsgerningerne³⁸), at Gerhard ikke havde været lensmand af riget, eftersom han havde nægtet at modtage forlening i sin tid og hellere ville gøre tjeneste for sold. Selv om Erik således indledningsvis nægtede, at der overhovedet skulle bestå et egentligt forleningsforhold imellem Danmarks rige og hertugdømmet Slesvig, forhindrede det ham ikke i at fremlægge en lang anklage, hvori han beskyldte den holstenske part, dvs. enkehertuginde og hendes hjælpere, for med deres voldelige, krigeriske og røveriske handlinger at have begået feloni, dvs. den særlige forbrydelse, hvorved en lensmand ved at optræde forræderisk over for sin lensherre fortabte sit len, hvorfor hertugdømmet måtte falde tilbage til kong Erik som lenets herre. Felonien blev sat på linje med majestætsforbrydelse, „*crimen lese majestatis*“. Parallelt hermed anklagede Erik tillige den holstenske part for uretmæssigt at forholde ham det, der i henhold til Danmarks riges landskabslove var hans mødrene arv.

Efter Eriks lange anklage afsagde biskop Peder sin dom. Hovedpræmissen for dommen var bestemmelsen om avindskjold i Eriks Sjællandske Lov, hvorved den, der bekrigede riget, fortabte sin ejendom, jord såvel som løsøre. Paragraffen gengives først på dansk og dernæst i en latinsk oversættelse, hvor også avindskjold gengives med „*crimen lese majestatis*“. Dommen efterkommer ikke så mærkeligt kong Erik i et og alt. Biskop Peder udtalte, at Slesvig var kong Eriks sande mødrene arv, og den holstenske part havde sat al ret og rimelighed til side, ikke mindst lensretten, ved deres ulovlige besættelse af hertugdømmet, hvorfor de frakendtes enhver ret hertil – hvis de da overhovedet havde haft nogen – og at hertugdømmet også ved lensretten var faldet tilbage til kong Erik, hvem hertugdømmet efter de danske landskabslove tilhørte.

³⁷ *Diplomatarium Danicum*, <http://diplomatarium.dk/dokument/14130729001> (28.11.2017).

³⁸ Esben Albrechtsen 1981, s. 49 ff.

Nyborgdommen blev således til i en påfaldende sammenblanding imellem dansk ret og lensretten.³⁹ I forskningen⁴⁰ er dommen først og fremmest blevet udlagt som en lensretlig afgørelse, for så vidt som Slesvig karakteriseres som et hertugdømme, og for så vidt som lensretten omtales i vid udstrækning. Herved overses det elementære forhold, at kong Erik på en måde selv ophævede lensrettens relevans, for så vidt som han indledte sine anklager med at påstå, at hertug Gerhard slet ikke havde haft forlening på hertugdømmet, og den holstenske parts ulovlige besiddelse af Slesvig, sagde han, fandt sted uden retmæssig investitur. Den meget lensretlige terminologi må man imidlertid først og fremmest se i en international kontekst, for så vidt som lensretten gjorde det muligt for kong Sigismund at stadfæste dommen i Konstanz i 1415, hvilket principielt ville have været umuligt, hvis dommen udelukkende baserede sig på dansk ret.⁴¹ Hvis ikke Nyborgdommen havde indeholdt et lensretligt element, skulle Sigismund have været overdommer over en rent dansk dom, der ikke adskilte sig væsensforskelligt fra de domme, hvormed oprørere blev frataget deres jord.⁴² Med en anakronisme kan man sige, at der ville være tale om et suverænitetstab. At dette ikke er en rent teoretisk betragtning, fremgår af en dom 1. juli 1505 imod de svenskere, der havde rejst sig mod kong Hans. Dommen blev stadfæstet af kejser Maximilian, men svenskerne nægtede gyldigheden heraf på grund af rigets – i dette tilfælde Sveriges – frihed.⁴³ Trods alt havde kong Erik i 1409 fremført

³⁹ Erich Hoffmann: *Spätmittelalter und Reformationszeit, (Geschichte Schleswig-Holsteins*, red. Jürgen Hartwig m.fl., 4,2), Neumünster 1990, s. 239 med rette: „Wie so häufig bei spätmittelalterlichen staatsrechtlichen Prozessen und Verträgen, häufte damit der König eine Vielzahl miteinander rechtlich nicht unbedingt gut vereinbarer Argumente aufeinander, um so durch die Menge der Tatbestände seine Rechtsposition besonders fest werden zu lassen“.

⁴⁰ F.eks. Kristian Erslev: *Erik af Pommern*, København 1901, s. 167; Erich Hoffmann 1990, s. 239; Albrechtsen 1997, s. 148.

⁴¹ Hedemann 2007, s. 45 ff.

⁴² Jf. *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14430000001> (28.11.2017). Se også Henrik Lerdam: *Kongen og Tinget*, København 2001, s. 181 f.

⁴³ *Sverges Traktater*, III, udg. Olof Simon Rydberg, Stockholm 1895, s. 523: De svenske udsendinge får instrukser til forhandlinger i Danmark: „Si mentio fit de imperatore. Respondetur: Licet eum recognoscimus ut imperatorem et cui commiserat papa gladium temporalem, idcirco eum et suos nuntios ubi possumus, honoramus, ipsum tamen ut iudicem in causis nostris negamus, attenta libertate regni, quam habuerat tanto tempore, quod non est memoria hominum in contrarium“. Jf. Jens Peter Sørensen: „Oprørsretten som politisk instrument i kampen mellem kongemagt og aristokrati 1476-1505“, i Svend E. Green-Pedersen m.fl. (red.): *Festskrift til Poul Enemark*, Århus 1983, s. 88.

ikke at have andre over sig end Gud og paven. Hertil kommer et andet element: Nyborgdommen var et kup imod forliget i Kolding fra 24. marts 1411. Der var ikke tale om en regulær voldgiftsdom som stipuleret i forliget, men om en ensidig dom, der for at opnå legitimitet måtte støtte sig på så megen ret som muligt. Man har presset retsinstitutterne til det yderste, og dommen i Nyborg er med anvendelsen af lensretten, til trods for det forhold, at kong Erik fratager lensretten gyldighed med påstanden om, at hertug Gerhard slet ikke var forlenet, og at den holstenske part havde sine besiddelser uretmæssigt uden investitur, et godt eksempel på middelalderlig retspraksis, hvor to anklager altid var bedre end en, også selv om de to anklager stod i modsætning til hinanden.

Når kong Erik således taler om et hertugdømme Slesvig i Nyborgdommen, kan dette næppe tages til indtægt for, at han dermed skulle anerkende Slesvig som en statslig entitet, hvis stilling i forhold til Danmarks rige var defineret ved forlening og som dermed ikke var et land inden for Danmarks rige. At kong Erik allerede i 1409 gav eksplicit udtryk for Slesvig som et land inden for Danmarks rige, blev illustreret ovenfor. I øvrigt karakteriserer Kristian Erslev selv kong Eriks udsagn ved den lejlighed som udtryk for en opfattelse af Slesvig som et land inden for Danmarks rige, hvorfor det kan undre, at han mener, at kong Erik skulle have skiftet opfattelse i 1413.⁴⁴ Ligeledes mere end antyder den besynderlige titulatur fra 1405, at kong Erik anså sig for konge også over Slesvig, dvs. Slesvig var et inden for Danmarks rige beliggende land.

Der kan derfor ikke være tvivl om, at Slesvig opfattes som et land i Danmarks rige i Nyborgdommen, heller ikke selv om Slesvig omtales som et hertugdømme. Hovedpræmissen for dommen er bestemmelsen om avindskjold, som er et rent dansk retsinstitut, og som forudsætter fortabelse af territorium inden for Danmarks rige.

Lige så afgørende opfattelsen af Slesvig som et dansk land er, lige så afgørende er det, at kong Erik i sin anklage betegner det som sin mødrene arv.⁴⁵ Af Erslev er dette blevet tolket som et subsidiært krav på hertugdømmet gående tilbage til Eriks oldemoder Helvig, der ud over at være gift med Valdemar Atterdag var søster til hertug Valde-

⁴⁴ Jf. note 16.

⁴⁵ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14130729001> (28.11.2017): „cujus dictus ducatus Sleswicensis successione materna vera hereditas ... ; quod licet dictus ducatus Sleswicensis materna successione juxta leges municipales regni nostri Dacie hereditario jure ad nos spectat ... ; quod materna successione jure hereditario ad nos spectare noscatur“.

mar 5. af Slesvig af den abelske slægt.⁴⁶ Dette virker imidlertid noget kunstigt, og konstruktionen kan ikke passe, når man tager i betragtning, at Erik fremsatte sit arvekrav i overensstemmelse med de danske landskabslove, hvorved Slesvig blev stillet direkte på linje med de øvrige danske lande, Nørrejylland, Fyn, Sjælland osv. Et arvekrav på hertugdømmet Slesvig som et land uden for Danmarks rige måtte nødvendigvis baseres på lensretten, men dermed ville det ikke give mening at omtale hertugdømmet som mødrene arv, eftersom lensretten pr. definition udelukkende opererede med fædrene arvegang. Hertil kommer, at man ikke finder nogen form for spor af den abelske hertugslægt i øvrigt i kong Eriks tale i Nyborg. Når Erik bruger udtrykket mødrene arv, kan dette således kun betyde en arv fra dronning Margrete. Således omtaler Erik Margrete eksplicit som sin mor.⁴⁷ Som et væsentligt apropos til Eriks omtale af Slesvig som sin mødrene arv kan anføres et indlæg fra 9. januar 1423 imod holstenernes arvekrav på Slesvig ud fra lensretten. Kong Erik argumenterer imod holstenerne, idet han til stadighed forudsætter Slesvig som et inden for Danmarks rige beliggende land, „hvorfor enhver kan sige sig selv, at man ikke retmæssigt kan fremføre, at lensretten gælder, fordi her følger kvinde og mand ligeligt efter faderen, og sønnen følger moderen, søsteren følger broderen, broderen søsteren og moderen sønnen“. Der er selvfølgelig alle mulige kildekritiske problemer i forhold til at tage Eriks ord for gode varer, men pointen her er ikke, om det forholder sig, som Erik siger eller ej; pointen er umuligheden af, at han i juli 1413 skulle have fremstillet Slesvig som en arv fra sin biologiske oldemoder grundet i lensretten.⁴⁸ Bortset herfra er den sidste passus om, at moderen arver

⁴⁶ Kristian Erslev: „Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen“, i *Historisk Tidsskrift*, 7. rk., II (1899), s. 292 f.; ligeledes Erslev 1901 s. 167.

⁴⁷ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14130729001> (28.11.2017): „domina regina Margareta mater nostra clare memorie et nos fuisse concorditer electi in tutelam dicti ducatus“. Heller ikke Albrechtsen 1988 er i tvivl om, at „mater“ henviser til Margrete, jf. s. 12.

⁴⁸ *Scriptores rerum Danicarum*, VII, København 1792, s. 295: Teksten er som i øvrigt for hele notarialinstrumentet indeholdende akterne forud for Ofendommen noget usikker, men hovedmeningen må være som angivet ovenfor. Teksten lyder: „et habent tale proprium jus, prout in legibus imperialibus nominatum, et habent ita, quod filia succedit in hereditate patri eque bene sicut filius et filius patri [må nødvendigvis være lig med „matri“], et non indiget ipsam hereditatem in feudum acceptare, jam nobis simili modo soror succedit fratri et frater sorori et mater filio ...“. Erslev 1901, s. 179, tolker med rette denne passus som vendt imod lensretten. I modsætning til Erslev mener jeg dog ikke, man heraf kan sige, at dette tankegods, der fremkom umiddelbart op til Ofendommens afsigelse 28. juni 1424, er grundlæggende forskelligt fra det

sønnen, ret interessant set i forhold til, at det var præcis sådan Margrete begrundede sin adkomst til rigerne, hvilket Erik formodentlig har været udmærket klar over, var forudsætningen for hans egen kongemagt.

Kong Eriks fremstilling i Nyborg kan ikke betyde andet, end at han har arvet Slesvig i egenskab af dansk land efter dronning Margrete. Dette er afgørende i forhold til forståelsen af hans opfattelse af rigerne som arvelige. Opfattelsen af arveret til et dansk land ville ikke give mening, hvis ikke der implicit heri lå en opfattelse af arveret til Danmarks rige som sådan. Hertil kommer, at udtrykket mødrene arveret næppe ville være blevet fremført så relativt uforblømt, som det skete, hvis ikke der havde været en udbredt accept af kong Eriks opfattelse af arveligheden, såvel til Slesvig som til Danmarks rige.

Det jyske vidnesbyrd 4. august 1421

Det næste vidnesbyrd, vi har om kong Eriks syn på Slesvig som et arveligt land, stammer fra 4. august 1421. I forsommeren havde man forsøgt at finde en løsning i det slesvigske spørgsmål ved forhandlinger i Femernsund, men dette var mislykkedes. I forbindelse med forhandlingerne annoncerede kong Erik, at han ville fremlægge beviser for sin adkomst til Slesvig, hvilket kom til at ske med tre store landstingsvidner fra Skåne, Sjælland og Jylland.⁴⁹ Det jyske landstingsvidne er bemærkelsesværdigt ikke mindst derved, at det strengt taget ikke er et landstingsvidne, eftersom det er udstedt i Ribe og ikke Viborg, som det ellers burde. Valget af lokalitet er utvivlsomt foretaget ud fra nærheden til Slesvig og det deraf følgende politiske pres. Vidnet adskiller sig også fra de øvrige ved at indeholde en historisk fremstilling af striden om Slesvig gående tilbage til Valdemar Atterdag. Dette er i sig selv interessant, for så vidt som det understreger den dynastiske tankegang, hvor kampen om Slesvig ses som en politisk arv fra Valdemar. Om Slesvig og de hertil hørende slotte og lande hedder det: „Det forholder sig i sandhed således, at hr. kongen har ret til førnævnte slotte og lande både på kronens vegne og som følge af arveret; undtagen

tankegods, der kom til udtryk i forbindelse med afsigelsen af Nyborgdommen 11 år tidligere, jf. Hedemann 2007, s. 45 og s. 65 ff.

⁴⁹ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14210628001> (28.11.2017); <http://diplomatarium.dk/dokument/14210702001> (28.11.2017); <http://diplomatarium.dk/dokument/14210702002> (28.11.2017); *Antislesvigholstenske Fragmenter*, 13de Hefte, udg. H. Knudsen, København 1850, s. 118 ff.

skulle det (= slotte og lande) retmæssigt gå i arv ved fødsel, hvilket det dog ikke gør, eftersom Danmarks rige er et valgrike“. ⁵⁰

Først skal det påpeges, at det jyske vidne udmærker sig ved, at adkomsten til Slesvig mere eksplicit end noget andet sted beskrives som afledt af adkomsten til Danmarks rige. Dette understreger omvendt det forhold, at kong Eriks syn på sin adkomst til Slesvig ækvivalerede hans syn på adkomsten til Danmarks rige. Når man ser på første halvdel af sætningen, er sagen klar: Kong Erik hævder at have ret adkomst til lande og slotte (in casu lande og slotte befindende sig i Slesvig) både på vegne af kronen og som sin rette arv. I betragtning af at vidnesbyrdet gør særdeles meget ud af den politiske historie, som har ført til den situation, der gør, at vidnesbyrdet overhovedet er blevet aflagt, vil det være helt besynderligt, hvis der med arveretten til Slesvig mentes andet end en arv efter dronning Margrete. Men hvorfor undtagelsen? ⁵¹ Hertil må man sige, at undtagelsen ikke gjorde andet end at understrege den særlige måde, kong Eriks arveret til Slesvig og dermed Danmarks rige var bragt til veje på. Kong Erik var netop ikke født til at arve Danmarks rige og herunder Slesvig; han var valgt til det, sådan som det bogstaveligt fremgår af 1397-brevet. Han var valgt til at arve. Arveret og valget bliver derfor gensidige støtter snarere end modsætninger i kong Eriks optik, og man kan tale om et decideret dynastisk træk, eftersom han, der selv i sin tid var blevet valgt til at tage over efter dronning Margrete, i 1421 var i færd med at indsætte sin fætter Bugislav til at efterfølge sig, idet der netop ikke var født en arving. I den forbindelse kunne det være ekstra godt at minde om Danmarks status som valgrike, eftersom planen for Bugislav utvivlsomt har været at lade ham vælge og hylde.

Den 6. december 1423 rettede kong Erik en stor anklage imod de holstenske grever. I indledningen optræder en passus, der minder om det jyske vidnesbyrd: „over alt dette (dvs. Slesvig) har vi Guds retfærdige bestemmelse og dermed god og sand ret, såvel som følge af arveret, som om arven burde være og var i retten [„ac si in jure hereditas esse deberet, et esset“] som ud fra vore riger og Danmarks krone, til hvilke førnævnte [dvs. Slesvig] tilhører og har tilhørt fra den dag, landet blev beboet“. ⁵² Som i det jyske vidnesbyrd er der ikke tale om en ubetinget

⁵⁰ Smst., s. 120: „Dat ys in der warheytt also, beyde dat de here koningh recht heft to deme vorben. slote vnde lande van der kronen weghen vnde oc van erues weghen, wen it myt rechte van bort weghen ghan scholde, des it doch nictes deyt, wente dat rike to Denemarken ys en kôre rike“.

⁵¹ For oversættelsen af *wen* med undtagen se Schiller-Lübbers, V, p. 582, sp. 2 l. 34-35.

⁵² *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14230106002>

arveret, idet vendingen „ac si in jure hereditas esse deberet, et esset“ kvalificerer denne. Det skal siges, at overleveringen af Eriks anklagetales er yderst fejlbehæftet, hvorfor det er fristende med det jyske vidnesbyrd in mente at rette vendingen til „ac si in jure nativitatis esse deberet, et esset“, i betydningen at Erik havde god arveret, som om denne burde være og var en fødselsret (hvilket den imidlertid ikke var). Dermed vil der være fuld overensstemmelse med det jyske vidnesbyrd, for så vidt som der er tale om en arveret, der imidlertid ikke er en fødselsret. Men hvad nu, hvis der står, hvad der står? Det ændrer stadigvæk ikke ved, at Erik skriver at have arveret til Slesvig. „Som om arven burde være og var i retten“ går næppe på, at kong Erik alligevel ikke mener at have en arvelig adkomst til Slesvig (hvorfor indikativen i „habemus ... jus ... ex parte hereditatis“ da heller ikke ville give mening); det går snarere på, at lige netop Eriks specifikke arvelige adkomst til Slesvig lå ud over det sædvanlige, for så vidt som hans konkrete arveret til lande og slotte ikke var specificeret andre steder end i 1397-brevet og dermed ikke „i retten“.

Under retssagen, der ledte op til Ofendommen 28. juni 1424, blev Slesvig nærmest gjort til indbegrebet af Danmarks rige i et af vidnesbyrddene, aflagt af Flensborgs høvedsmand Morten Jensen (Gyrsting), som ved en skæbnens ironi skulle komme til at overgive Flensborg godt syv år senere: Heri betegnes „Jucia australis“ som Danmarks riges „verissima pars“. ⁵³ Med dette in mente og som følge af de ovenstående betragtninger må det således være rimeligt at fremføre, at hævdelser af arvelighed til Slesvig var nøje forbundet med en opfattelse af arvelighed til Danmarks rige.

1430'ernes krise

Nederlaget i Slesvig 1431 og det svenske oprør 1434 gjorde det sværere og sværere for kong Erik at opretholde den type kongemagt, som var blevet institutionaliseret i 1397-brevet og bekræftet i 1425. Efter den endelige fredsslutning i sommeren 1435 med grev Adolf – den sidste overlevende af de tre holstenske brødre – og dennes allierede fra de vendiske hansestæder udviklede den magtkamp, der havde stået på imellem Erik og de svenske rigsråder, sig til også at være en magt-

(28.11.2017): „super quibus dei justiciam habemus et ita bonum verumque jus tam ex parte hereditatis, ac si in jure hereditas esse deberet, et esset <quam ex> parte nostrorum regnorum et corone Dacie, ad que cum jure spectabant, ab illo tempore, quo ipsum cum hominibus fuit inhabitatum“. Oversættelsen i *Diplomatarium Danicum* af vendingen „ac si in jure hereditas esse deberet, et esset“ synes at være en overfortolkning.

⁵³ *Scriptores* 1792, s. 414.

kamp med de danske rigsråder, og senest ved freden i Vordingborg må man sige, at kong Eriks magt var brudt sammen. Man siger gerne, at hans berømte „strejke“ på Gotland blev indledt efter forligsmødet i Kalmar efteråret 1436,⁵⁴ men der er utvetydige belæg for, at kong Erik allerede tidligt i efteråret 1435 trak sig tilbage til Gotland efter den for ham så kompromitterende fred i Vordingborg, og at kommunikationen imellem ham og det danske rigsråd dermed var afbrudt.⁵⁵

På det nævnte forligsmøde i 1436 lykkedes det med møje og besvær de danske rigsråder i samarbejde med rådsudsendinge fra de vendiske hansestæder at mægle imellem svenskerne og kong Erik. Stemningen må have været anspændt, og kong Eriks svar på de svenske beskyldninger for at have besat slotte og len med danske, tyske og norske i stedet for svenskere, sådan som han efter svenskernes mening burde have gjort, var, at det ville være ham til evig skam, hvis ikke han kunne besætte slotte og len i Sverige med danske, tyske og norske, for anderledes havde han ikke modtaget rigerne fra Margrete. Dette må siges at afspejle en klar opfattelse af kongemagten som arvelig. Det var også i denne forbindelse, kong Erik ytrede den berømte sentens, at han ikke ville være svenskernes ja-herre.⁵⁶

Selv om der faktisk kom et forlig i stand i Kalmar imellem svenskerne og kong Erik, fik enigheden dog en stakket frist. Man havde aftalt en ny hyldning af Erik i Söderköping, dels velsagtens for at markere, at svenskerne formelt havde taget ham tilbage som konge, dels formodentlig også for, at hyldningen skulle være indledning til en ny æra kendetegnet ved en betydeligt større rigsrådsaristokratisk kontrol med kongemagten end hidtil i alle tre nordiske riger. Hyldningen blev saboteret af kong Erik, der ganske enkelt ikke dukkede op, men genoptog sit gotlandske eksil.⁵⁷

Det var formodentlig under selve forligsmødet i Kalmar eller i hvert

⁵⁴ Jf. Albrechtsen 1997, s. 179.

⁵⁵ *Hanserecense* II:1 nr. 456.

⁵⁶ *Hanserecense* II:1 nr. 603 s. 537 § 8: „Dar sede de here koning alzo to, alzo de Sweden screven, dat he dat lant unde de slote scholde besetten mit inlendeschen, unde nicht mit utlendeschen, dat he den ewighen vluk nicht over sik behalden wolde, dat alle man scholde segghen, dat he hedde overgheven, dat Densch Dudesch Norman, de de Sweden vor utlendesche lude holden, scholden ut deme rike to Sweden vordreven unde utghewiset wesen na dem male, dat he dat rike van vrowe Margreten saligher dechnisse also nicht entfanghen hedde“. For „ja-herre“: Smst. nr. 606, s. 543 § 3.

⁵⁷ Carl Gustaf Styffe (udg.): *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver*, II, 1864, s. CIX; Erslev 1901, s. 386; Lars-Olof Larsson: *Kalmarunionens Tid*, Stockholm 1997, s. 234.

fald umiddelbart derefter, at ærkebiskopperne Hans Laxmand af Lund, Oluf af Uppsala og Aslak af Nidaros sammen med den danske rigsråd Aksel Pedersen (Thott), den svenske rigsråd Krister Nilsson og den norske rigsråd Endrid Erlandsen forfattede et udkast til en ny forfatning.⁵⁸ Det er åbenlyst, at forfatningsudkastet står i skarp kontrast til den regeringspraksis, kong Erik og for den sags skyld også dronning Margrete havde udøvet. Det gælder i særdeleshed i forhold til spørgsmålet om arvelighed. I det følgende skal det vises, at der tillige er bogstavelige forskelle i forhold til 1397-brevet.

Det er om udkastet til forfatningen hævdet, at det aristokratiske program, der havde lidt nederlag i 1397, omsider kunne realiseres. Der er det rigtige heri, at man ubestrideligt har haft 1397-brevet for øje, som der refereres til i indledningen,⁵⁹ men ellers må man sige, at 1397-brevet og forfatningsudkastet repræsenterer to forskellige verdener.⁶⁰ Dette gælder ikke mindst, hvad arvelighedsspørgsmålet angår. Hvor 1397-brevet har en helt eksplicit sikring af dronning Margrete og en lige så eksplicit sikring af kong Eriks overtagelse af lande og slotte efter Margretes død, er der absolut ingen sikring af kongemagtens greb om ejendom, lande og slotte i forfatningsudkastet fra 1436 og da slet ikke en sikring heraf efter kong Eriks død. Derimod er der endog meget udførlige regler for kongevalget, der fremstilles som en begivenhed, der først skal finde sted efter den foregående konges død.⁶¹ Der er sandelig ikke noget med „hvem Gud giver til nåde“ eller uklarhed med hensyn til, hvornår valget skal finde sted, således at den til enhver tid siddende regent kan sikre sig sin efterfølger. Ikke færre end 120 repræsentanter for Sverige, Danmark og Norge, dvs. 40 fra hvert

⁵⁸ Aage Andersen (udg.): *Den danske Rigslovgivning 1397-1513*, København 1989, nr. 7, s. 68 ff. Jf. udgivers bemærkninger om datering.

⁵⁹ Smst. s. 69: „Saa fynner wor nathighe herre koningen oc wii alle noger besegelde breff oc screffter oc et forram oc et begreb aff then samme ædlæ førsteinnæ oc aff the beste men, som tha i rigennæ wore, thet the kestæ tha for thet bæste, hwn meth them oc the meth henne, thet these thry rigen sculde altiit bliffue sammen til ewich tiidh, altiit en koning at hawe ouer alle thry rigen, oc kesde i then samme tiidh, tha wor nathighe herre koningen wor kronet i Kalmarn“.

⁶⁰ Hedemann 2011, s. 56.

⁶¹ Aage Andersen (udg.): *Den Danske Rigslovgivning*, § 16 s. 72: „Naar guth foreseer oc tillather, at koningen scall wellies, tha scall thet sa tillgaa oc holdes, som her effter følger: Først scall sa, at e huilket rige koningen affgaaer aff døtzen weghne, tha scall drotzen oc marsen i samme riget først künde thet the tw rigen oc forbyude oc bywde hordeliche the, her efter screffuit staa, at mødis i Halmstede etc“.

rige, skulle mødes i Halmstad for at foretage valget. Repræsentanternes sammensætning gik fra ærkebiskopper til odelsbønder. I øvrigt viser det sig for Danmarks vedkommende, når man tæller op, at der er 39 og ikke 40 repræsentanter.⁶² Det ændrer ikke ved, at forsamlingen er enorm: Hvor enorm får man indtryk af, når man sammenligner med kroningsbrevet fra 1397, der har 67 beseglere. Det er næppe tilfældigt, at repræsentanterne for Sveriges rige nævnes først, dernæst Danmarks og til sidst Norges repræsentanter. Det er en afspejling af det forhold, at det politiske tyngdepunkt havde forskubbet sig fra konflikten om Slesvig, der naturligt havde gjort Danmark til hovedriget (det var her, kongen opholdt sig, og det var her, råderne måtte indfinde sig, hvis de ville have ham i tale) til Sverige, hvis landbefolkning havde indledt oprøret mod kong Erik.

Hvis kongen efterlod sig en legitim søn, hedder det videre i udkastet, skulle valgkollegiet vælge denne, såfremt det ellers ikke var klart for Gud og valgkollegiet, at han ville være til skade for rigerne. At valgkollegiet således kunne modsætte sig kongens legitime søn som efterfølger, er en klar forskel i forhold til 1397-brevet. Også mht. eventuelle andre børn, der skal forsynes med „andet herskab og len“ i riget, er der forskel i forhold til 1397-brevet, idet det i 1436 tilføjes, at de skal gøre riget tjeneste.

Når det kommer til den eventualitet, at kongen skulle dø uden at have sat legitime børn i verden, var der i 1436 ikke tvivl om, at udpegelsen af en efterfølger var valgkollegiets sag efter kongens død: „Naar oc sa skeer, at koningen dør vthen ekte søn effter sich lader, tha scall thoch koret stande till tesse tywe oc hundred“. I forhold til 1397-brevet er der ingen eufemismer og ingen tolkningsmuligheder i retning af kongens indflydelse på udvælgelsen af efterfølger.

Derefter følger udførlige regler for valgproceduren, således at et rige ikke kan favoriseres frem for et andet. Ifald uenighed skulle opstå blandt valgkollegiets medlemmer, skulle en afgørelse findes af 12 opmænd, 4 fra hvert rige, 2 gejstlige og 2 verdslige. Vi er meget langt fra 1397-brevets uklare beskrivelse af valgproceduren i det tilfælde, kongen ikke efterlader sig legitime børn, og vi er meget langt fra, at valgkollegiet vælger den, „Gud giver dem til nåde“. Den til enhver tid siddende konge ville med bestemmelserne fra 1436 være fuldkommen afskåret fra at køre en efterfølger i stilling. Selv om bestemmelserne ikke blev formelt vedtaget, udtrykker de et ekstremt rådsaristokratisk synspunkt, og de illustrerer tydeligt den magtkamp, der var brudt ud imellem rigsråder og konge, en magtkamp, som kongen skulle tabe.

⁶² Smst., udgivers bemærkning s. 68.

Konklusion

Da de danske rigsråder opsagde kong Erik huld og troskab, fremførte de, at han under forhandlinger i Vordingborg havde befalet dem at tage Bugislav til konge, hvilket var det samme som at fratage dem deres frie valgret og gøre riget til arverige.⁶³ I den forbindelse fremkom de med den betragtning, at selv hvis riget havde været et arverige, var der dog et kongsemne, der stod tættere på tronen end Bugislav, hvorved rigsråderne naturligvis sigtede til kong Eriks nevø, Christoffer af Bayern, som de var i færd med at gøre til dansk konge. Formuleringen minder om det jyske vidnesbyrd fra 4. august 1421, dog med den afgørende forskel, at hvor vidnesbyrdet ganske vist fastslog, at Danmarks rige ikke kunne gå i arv ved fødsel, men ikke desto mindre omtalte slotte og lande som kong Eriks arv, omtales arveretten i 1439 som rent hypotetisk. For kong Erik handlede det om, at valgretten stadig var intakt, hvis ellers han kunne bestemme, hvem der skulle vælges. For rigsråderne var dette naturligvis en illusion, og på spørgsmålet, om de havde ret i deres anklage mod kong Erik for at have indført arvelighed til tronen, må man således svare ja.

Hvad angår svenskernes anklager for at have gjort Sverige til et arverige, må man sige, at det samme gør sig gældende som for Danmarks riges vedkommende. Omordningen af Filippas livgeding, som til overflod blev garanteret i kong Eriks traktat med de vendiske hansestæder 15. juni 1423,⁶⁴ var entydigt en disposition til fordel for Bugislav med henblik på at efterfølge kong Erik, endda uden inddragelse af svenske og norske rigsråder i den anledning. Når dertil kommer, at kong Erik især synes at have gjort brug af Sveriges ressourcer i en krig, hvis formål det var at indlemme Slesvig i Danmarks rige, uden at Sverige eller for den sags skyld Norge ville vinde noget derved, synes det at understøtte svenskernes anklage imod kong Erik for at have gjort riget til sin ejendom, som han behandlede efter forgodtbefindende. Man kan dog ikke tale om en entydig national rejsning i Sverige. Snarere

⁶³ Hude (udg.) 1897, s. 16 f.

⁶⁴ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14230615001> (28.11.2017): „Vortmer scheged, dat de allerdorchluchtigeste vorstynne vnde vrowe, vrowe Philippa, konigynne der riike Denemarken, Sweden, Norwegen, der Wende vnde der Ghoten, vnde hertogynne to Pomeran, vnse leue gnedige vrowe, dem erbenomeden vnsem gnedigem heren koning Erike vorleuede, vnde se denne yemend an erem liffgedinge, also er de erbenomede vnse gnedige here, de koning, mede beghaued hadde vnde er nalatende worde, vorwaldede edder vorvnrechtete, so scholen vnde willen wii erbenomeden stede vnde vnse nakomelinge er to eren rechte behulplich vnde biistendich wesen, also wii truwelikest mogen“.

var der tale om et farligt bondeoprør, til imødegåelse af hvilket svenske rigsråder, hvoraf nogle ganske vist udmærket kunne være irriteret over manglende indflydelse på besættelsen af rigets len, men hvoraf andre helt entydigt havde haft god gavn af kong Eriks autokratiske styre, ikke så anden udvej end at skaffe sig af med kong Erik, der havde krævet så mange ofre i en krig, han havde tabt for længst, men som han ikke desto mindre insisterede på at holde i live. At Sveriges opsigelse af kong Erik i 1434 ikke ligefrem var en national rejsning, understreges af de ytringer, biskopperne Sigge af Skara og Thomas af Strängnäs fremkom med under forhandlingerne i Vordingborg i sommeren 1434, hvor meldinger om oprøret i Sverige løb ind. Herom skrev de til deres kolleger i det svenske rigsråd, at ganske vist var verdens ulykker på tilbagetog, men en blind hob havde rejst sig i Sverige, som havde antændt ondskabens og ødelæggelsens ild.⁶⁵ Dette synes at blive understreget af det besynderlige forhold, at rigsråderne i Engelbrekt Engelbrektssons opsigelsesbrev fra 16. august 1434 nærmest beskrives som Engelbrekts gidsler.⁶⁶

Det er i forbindelse med kampen om Slesvig, kong Eriks opfattelse af arveret til Danmarks rige bliver klarest, for så vidt som Slesvig utvetydigt gøres til et land inden for Danmarks rige, og Erik fremsætter krav på det som sin „mødrene arv“, hvilket ikke kan betyde andet end den arv, han mente at have efter Margrete. Det må være tilladt i den forbindelse at antage, at en opfattelse af arvelighed til Danmarks rige i det hele taget var udtryk for en opfattelse af den kongemagt, han havde fået fra Margrete, som arvelig. Dette leder direkte frem til kong Eriks indvending i Kalmar 1436 under de indledende voldgiftsforhandlinger over for svenskernes anklage for at have sat fremmede fogeder på slottene, at han ikke vil lade en sådan evig skam overgå sig ikke at sætte hvem, han ville, på slottene, fordi „sådan havde han ikke modtaget riget fra Margrete“. Der kan ikke være tvivl om, at han hermed sigtede til at have arvet Sveriges rige, og at han i overordnet forstand mente at have arvet sin kongemagt over rigerne Danmark, Sverige og Norge fra Margrete. Arven blev første gang formuleret i 1397-brevet, og ingen opposition viste sig til den således af Margrete institutionaliserede arvegang og til det pommerske dynasti, der tegnede sig som en konsekvens heraf, førend det begyndte at gå galt for kong Erik i Slesvig. Man må gå ud fra, at kong Erik i vid udstrækning var en populær figur. Han formåede at videreføre magten kompetent efter Margrete, og ingen krise eller krig indtraf i den forbindelse. At

⁶⁵ *Hanserecesse*, II:1, nr. 374, s. 271.

⁶⁶ Olof Simon Rydberg (udg.): *Sverges Traktater*, III, Stockholm 1895, nr. 467.

han blev den store taber i kampen om Slesvig, slører til en vis grad for den kendsgerning, at, indtil hertug Wilhelm af Lüneburg erobrede Aabenraa og Brunlund Slot i sensommeren 1429,⁶⁷ gik kampen ikke dårligt og må have bidraget til kongens om ikke popularitet så i hvert fald legitimitet. Kong Eriks prestige efter Ofendommen 28. juni 1424 og den efterfølgende pilgrimsfærd til Jerusalem må nærmest have været grænseløs, og enhver fornuftig aristokrat må have kunnet se, hvor stærk en statskonstruktion kong Eriks monarki var, og hvilke enorme fordele konglomeratstaten Danmark-Sverige-Norge(-Pommern) frembød. Den ovennævnte engelske beretning fra 1402 giver et vist indtryk af stemningen, som det kan være værd at slutte med: „Fremdeles skal den fred, som fornævnte tre riger nu ifølge forsoningen føler, ligeledes styrke nævnte varighed, hvilken fred hverken disse tre riger eller noget af dem før dette tidspunkt i 200 år ikke har følt eller har haft hver for sig, men vedvarende tyngedes af uudholdelige stridigheder o.s.v. og meget andet, som de skal værdiges at uddybe over for Eder, ærværdige og stormægtige herrer. Fremdeles er denne hr. Erik meget afholdt af nævnte rigers indbyggere og, som vi håber, ligeledes af Gud og hans helgener på grund af den finhed, han lægger for dagen såvel i personlig optræden som i sæder“.⁶⁸

⁶⁷ *Hanserecess*, I:8, s. 436. Jf. *Diplomatarium Danicum*, <http://diplomatarium.dk/dokument/14290715001> (28.11.2017).

⁶⁸ *Diplomatarium Danicum* <http://diplomatarium.dk/dokument/14020725004> (28.11.2017): „Item pax. quam ex adunacione modo senciunt predicta tria regna/ eciam fortificabit dictam perpetuacionem/ qualem pacem ante hec tempora a .cc annis non senserunt nec habuerunt diuisa/ nec ipsa tria/ nec eorum aliquod/ set continue opprimebantur querelis importabilibus/ etcetera/ . Et multa alia que supplere dignentur reuerencie ac magnificencie uestre . Item ipse dominus Ericus ualde dilectus est a regnicolis dictorum regnorum et ut speramus eciam a deo et sanctis suis propter eleganciam quam habet tam in personam quam in moribus“.